

Er bonde-eide jordbruksarealer viktige for matproduksjonen i verden ?

Gunnar Gudmundsson
Islands Bondeforbund

Innledning

Stigende matvarepriser de siste to årene truer nu, i sterkere grad en før, livs- eller ernæringsgrunnlaget for millioner av mennesker. Prisindex for matvarer på verdensmarkedet (1998-2000 = 100) har steget fra 117,3 i året 2005 op til 218,2 i april 2008 eller over 87 % (OECD/FAO). Prisstigningen betyr at stadig flere mennesker i økonomisket svakere områder ikke har råd til å skaffe sig mat. Mat er makt, - matmangel skaper uro og motsetninger. I denne to års periode kan man registrere krigstilstand på 37 områder i verden som følge av denne prisøkningen på matvarer. Bakgrunnen for prisstigningen er først og fremst avlingsbrist i de sørlige deler av Australia, gigantisk økning av biodrivstoff-produksjon, som hovedsakelig finner sted på „matjord”, sterk økonomisk vekst, velstandsfremgang og økt etterspørsel etter fødevarer i Kina, Indland og i øst Asia og til slutt stigende oljepriser. Innen FAO frykter man at prisstigningen kan tilbakestille den positive utvikling vi har oplevd i matproduksjon i utviklingslandene de siste ti årene, og ikke minst i de fattigste land i Evropa og central Asia (FAO 2008).

„Ingen tilstand er like diskriminerende som hunger, matmangel, underernæring ” sa Ban Ki-Moon UN´s generalsekretær ved åpningen av UN´s og FAO´s matvarekongress i Roma tidligere i sommer. Situasjonen kan tydeligvis karkteriseres som „**matvarekrise.**” Allikevel blir det fremhevet av ledende personer verden over (som UN´s generalsekretær og mange FAO´s eksperter) at tross alt har vi aldri før hatt like gode muligheter til å møte matvarekrisen som akkurat nu. Grunnen til det er bl. a. økt kunnskap i primærproduksjonen, genetisk framgang, transport- og handelsmuligheter og forståelse og politisk vilje til konkrete handlinger.

Selvom verdenshandel med matvarer, import- og eksportrestriksjoner, tollbestemmelser, handelsavtaler (WTO), markedsmonopol av store internasjonale firmaer/handelskjeder o. l. påvirker sterkt inn på matvaresituasjonen, ikke minst på prissetting, transport og distribusjon av mat til ulike deler av verden, vil det ikke bli behandlet dypt her.

Befolkningstilveksten

Verdensbefolkningen øker sterkt i antal, ikke minst i lavinntektsområder. På kort sikt er spørsmålet hvordan det økende antall registrert sultende i Sør skal få en bedre framtid (beregnet til 854 mill høsten 2007). På lang sikt blir ikke utfordringen mindre når verdens totale befolkning forventes til å øker med 50% (mot 9 milliarder mennesker rundt) i tidsintervallet 2000 til 2050, og forventes å bli omlag 10 milliarder noen tiår etter. Hele befolkningsøkningen vil komme i middel- og lavinntektsland, særlig i de sistnevnte. India alene vil ha 2 milliarder innbyggere i 2050, like mange som hele verden i 1960. Flere mennesker og bedre ernæring vil sette høye krav til landbruksproduksjonen i tiårene som kommer. I tillegg til dette tallet av under-ernærte er det langt flere feil-ernærte i verden slik at det antall som lider under under- og feilernæring langt overstiger 1 milliard mennesker.

Oppgaven verden står overfor er mangfoldig og komplisert. Det gjør saken ikke mindre komplisert, at overforbruk av mat hos overvektige mennesker i vestlige „velstandssamfund” er anslått til å koste 20 milliarder US dollar og direkte som indirekte kostnader, som følge av sykdommer knyttet til overforbruk (overkonsum) og overvegt er anslått til å koste over 100 milliarder US dollar per år (Diouf, J. FAO 2008).

Matvaresituasjonen

Av ca 13 000 millioner hektar jordbruksareal benyttes ca 1 500 million ha til avling og ca 3 500 million ha til beite, - skog og mark benytter ca 4 000 millioner ha men resten ca 4 000 til øvrige formål.

Jordbruket (jord, luft, varme og vann) er det langt største og viktigste „*ekosystemet*” i verden. Landbrukets hovedutfordring og -formål er å fø verdens befolkning. Ekosystem av forskjellig art er viktige til menneskenes eksistens og utvikling. De sørger for; - supplering av mat og vann, vedlikeholder dyreslag, genetisk variasjon og mangfoldighet, verner og rebygger dyrkningsjord, binder kvæl- (N) og kulstoff (C), resirkulerer næringsstoffer, kontrollere flom, filtrerer forurensningsstoffer, befrukter avlinger o.s.v. Bønder verden over bærer tyngden av ansvarlig forvaltning av dette viktige system. Denne forvaltningen strekker seg til et mangfoldig aspekter av ekologiske goder/kvaliteter. Generell drøfting, innen politiske styringsorganisasjoner globalt, om kapasiteten til jordbrukets ekosystem til å supplere jordens befolkning med matvarer kan neppe fungere uten at sette bøndene i sentrum. Bøndernes rolle i matforsyningen er derfor vesentlig og deres daglige handlinger kan på samme tid både skade og styrke – aktivere eller forbedre ekosystemene.

Ved alle offentlige tiltak fra myndighetenes side til å arbeide frem til løsninger på matvaresituasjonen, både globalt og lokalt, er det derfor viktig at vise fornemmelse og forståelse for hvilke faktorer det er som driver bøndernes forvaltning av jordbruksmark og miljøet i en ansvarlig, gunstig retning. Politisk stabilitet i jordbruksmiljøene er også meget viktige. Det mest fornuftige eller gunstige resultat av offentlige tiltak og handlingsstrategi må derfor være, de tiltak som aktiverer bøndene som støttespillere til å frembringe bærekraftig oppbygging og vedlikehold av miljøsystemene (FAO, 2005).

Verdensbefolkningen - matforsyningen

FAO’s analyser tyder på at det er sannsynlig at den totale matproduksjonen vil strekke til å møte denne befolkningstilveksten, - men da har man riktig nok ikke tatt i betraktning det nye (gigantiske) ukjente behov til produksjon av biodrivstoff og ikke minst den forventede harde konkurransen mellom mat- og biodrivstoffproduksjon om dyrkningsarealene. Effekten av bio-drivstoffutviklingen kan vi for tiden neppe se omfanget av. Det finnes beregninger som tyder på at inntil 20% av jordbruksjorden brukes nu til produksjon av biodrivstoff.

Ifølge FAO’s prognoser regner man for tiden med at omkring 80 prosent av økningen i landbasert matproduksjon innen jordbruket vil kunne skje gjennom økt innsats, - finansiering og høyere teknisk nivå på nuværende eller eksisterende jordbruksarealer mens resten, ca 20% vil foregå i regioner som Sør-Amerika og i (sub Sahara) Africa. Reorganisering av jordbruksproduksjonen i tidligere Sovjet-staterne i øst Evropa (Kazakhstan, Russland, Ukraina) og Asia innebærer for tiden et stort potensial til matproduksjon i verden. Hele 13 million ha dyrkningsjord blir aktivert der og i dag er

produktiviteten i det området (avlingene) bare 1/3 av det som finnes i Evropa ellers. Det blir også antydning at økt produktivitet på eksisterende jordbruksland kan ske uten øket belastning på jordbruks-miljøet.

Eierskap av jordbruksarealene - produktivitet ?

Hvad betyder eiendom i form av land ? – Er det en „verdi” målt i vedkommende valuta, som kan selges til en fri markedspris eller er det et „ansvar” for forvaltning og videreføring av et produktivt jordbruksareal i nutid og som skal føres i bedre tilstand over til neste generasjon?

Dette spørsmålet er relevant men svaret er ikke entydig. Vi oplever nu forsterket konkurranse om land, - jordbruksland mellom ulike interesser og grupper. Det foreligger ikke mange resultater fra forskninger som handler om sammenhengen mellom eierforhold til jordbruksareal og produktiviteten av matvarer. Produktivitet i jordbruk, matproduksjon er meget forskjellig fra et område til annet. Vilkårene er vidt forskjellige og den demokratiske og politiske situasjonen i vedkommende område spiller ofte en betydelig, hvis ikke en avgjørende rolle om dette forholdet.

Det finnes for eksempel ikke mange konkrete eksempler på at „nationalisering” av jordbruksareal har på lengere sikt ført til større produktivitet sammenliknet med drift av familieenheter eller private eierskap av jord. I denne sammenheng kan man for eksempel peke på situasjonen i de frodige jordbruksarealene i Øst-Europa under Sovjetunionen sammenliknet med resten av Europa. I mange regioner av Afrika er store arealer som tidligere har vært i privat eie nationalisert direkte eller tildelt „land-lorder” , gjennom offentlige tiltak, uten at det så langt har ført til økt matproduksjon, selvforsyning eller økt produktivitet. Utviklingen i eiendomsstruktur av jordbruksland er meget ulik etter tid og i forskjellige deler av verden. Tidligere symboliserte eierskap av land makt. Makten var ikke eneste knyttet til mulighetene til å produsere spiselige avlinger og mat, eller national selvforsyning. I tidligere århundre var høvdinger, landlorder/godseiere og ikke minst kirken og klostrene meget landrike. Mange steder i Evropa gikk godsene i oppløsning utover i 1800 tallet og tidlig i foregående århundre fordi lønnsomheten sank og det viste seg at mindre familiedrevne enheter var mer effektive, flexible og mer produktive. I de nordiske land kjenner vi i senere tid knapt noe annet en privat eierskap av jordbruksarealer med familiedrift som den dominerende driftsform.

En del indirekte og direkte resultater tyder på at hvis bonden selv eier arealet så stiger produktiviteten. Eksempler på det er Latin-Amerika på den ene side og Taiwan/Sør-Korea på den andre. I Øst Asia har de satset på små familiedrevne enheter som har stor fleksibilitet og hvor relativt små offentlige støtteordninger, både til finansiering og organisasjonsarbeide har resultert i sterk økning i produktivitet. Positiv utviklingen i jordbruksproduksjonen har også benyttet forbilder fra eller blitt influert av sterk industrialisering i disse landene. I Latin Amerkia, hvor store deler av produktivt jordbruksareal er forvaltet av land-lorder, - godseiere, - har tilsvarende offentlige støtteordninger ikke ført til liknende positiv utvikling i jordbruksproduksjonen eller produktivitet (Christian Anton Smedshaug, 2008)

Matvaresikkerhet

Prisstigning på matvarer, globale forandringer i klima, redsuserte kornlagre i verden og begrenset fremgang i WTO-forhandlingene kan være forutsetningen for økt diskusjon om

„matvaresikkerhet” i verden de siste måneder og år. I de nordiske land kjenner vi godt til den sociale tankegang omkring anskaffelse av ernæring gjennom sterke samvirkeorganisasjoner og et omfattende lovverk som står vakt om sosialt ansvar for bevaring av naturressurser som dyrkningsjord og bondegård. Der bygger vi på grunnleggende prinsipper fra oldtiden. Vi kan ikke utelukke at der finnes arv fra vikingene. I de gamle Islandske lovbøker „håndskrifter” „Grågås” og „Jonsbok” finner vi tekster som viser den vekt som ble lagt på samfunnets to viktigste basisenheter, - **familien** og **gården**. Odelssystemet er en del av det samme, - at forsikre bondens, - slektens ansvar for naturressursene og videreføring av gården som produksjonseenhet.

Bønder som forvaltere av jordbruksarealene og matprodusenter?

Verdens bønder er som før nevnt de viktigste forvaltere eller „vokter” av „økosystemet” jordbruk i sin videste forstand. Jordbruk er ikke bare produksjon av mat eller spiselige goder, men alt som jordbruket, jordbruksmiljøet - landsbygden – og jordbrukssamfunnet kan tilby og noen vil etterspørge (ren luft, vann, landskap, skog, kultur, mangfoldighet o.s.v). Rundt om i verden finner vi forskjellige former for støtteordninger til jordbruk som hittil har vært basert på selve jordbruksproduksjonen. På dette område foregår sterk utvikling og forandringer. Innen internasjonale organisasjoner (FAO, OECD, EU) synes det å foregå stigende diskusjon om hvordan miljøbetingelsen skal og kan vedlikeholdes og bevares. Denne diskusjonen drives frem blant annet av konsumentenes økede miljøbevissthet, frykt for klimaforandringer og ønske om desentralisering. Direkte betaling for miljøservice (PES, payment for environmental service) drøftes utan at de foreligger klart hvem som skal bevilge midler til det. Forsikring av landbasert matproduksjon samt forvaltning av jordbruksmiljøet synes openbart at ha muligheter til å bli knyttet til et slikt system og i Evropa er denne tankegangen ikke ny og under stadig utvikling.

Sammendrag – Nøkkelord:

- Kraftig prisstigning på matvarer har store negative men kan også ha positive innvirkninger på jordbruksproduksjonen og matvaresituasjonen i verden. Økonomisk svake områder blir sterkest rammet.
- Verdensbefolkningen vil øke med 50 % i første halvdel av det 21. århundrede. Over en milliard mennesker blir antatt å være feil- eller underernærte for tiden
- Jordbruket er den viktigste leverandør av mat og mulighetene til å anskaffe matvarer til de som trenger har tross alt sjelden vært bedre
- Jordbruket og verdens bønder vil i fremtiden, som før, ha en meget viktig position i mulige tiltak for å øke selvforsyning av mat og matproduksjonen i verden
- Bøndernes eierskap av jordbruksareal og andre faste „produksjonsmidlene” bak matproduksjon er viktig, men ansvaret for fornuftig forvaltning av dem er viktigere og står „bonden” nærmest. Holdning til begrepet „eierskap av land” spiller en stor rolle.
- Det nordiske bøndesamfund, - med social grunntanke, stabilitet og demokratiske tradisjoner som ligger til grunn for styring av jordbrukssystemet er et forbilde andre land i den store verden kunne dra nytte av.
- „*Jeg er bonde og allt jeg eier, - under sol og regn*” – skrev den islandske bondedikter, Gudmundur Ingi Kristjanson, i et av sine dikt før 70 år siden. **Sol, regn** og **bondefamilie** er de tre stolper avskaffing av matmangel i verden vil bygge på.

